

Анотація

Занфірова Т.А. Історичне та логічне в методології філософії права.
– Стаття.

У статті розкривається методологічний інструментарій філософії права. На прикладі діалектики історичного і логічного показується трансформація марксистського вчення про право від повного його заперечення до проголошення “соціалістичного права” як іманентно властивого природі соціалізму.

Ключові слова: методологія, діалектика, постмодерн.

Summary

Zanfirova T.A. Historical and Logical in the Methodology of Legal Philosophy.
– Article.

The methodological tool of legal philosophy is covered in the article. Transformation of Marxist studies on law from complete denial of law to proclamation of “socialistic law” as immanent inherent to nature of socialism is shown on the examples of dialectics of historical and logical.

Key words: methodology, dialectics, postmodern.

УДК 340.12:1(434.6)

А.О. Фальковський

**ВНЕСОК БАДЕНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ШКОЛИ У СТАНОВЛЕННЯ
АКСІОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ІСТОРИЧНОМУ ПІЗНАННІ ПРАВА**

Для сучасного етапу розвитку методології права, у тому числі досліджень, котрі присвячені дослідженню правової спадщини України, вельми плідним є використання аксіологічного підходу. Він має виключні евристичні можливості в історичному пізнанні права, адже саме на його основі можливе дослідження як ціннісних основ права, так і здатності права втілювати в життя цінності будь-якої епохи.

Метою статті є дослідження сутності та ролі концепції Баденської школи щодо співвідношення цінностей і пізнання та її ролі у становленні аксіологічного підходу в методології історичного пізнання права. Це можна вважати актуальним як з точки зору вдосконалення розуміння розвитку методології права, так і з точки зору визначення генези ціннісної проблематики в історії філософської думки.

Введення в царину методології права ціннісного аспекту пройшло тривалий шлях, початком якого стали ідеї представників Баденської філософської школи. Вони створили самостійну теорію цінностей, завдяки якій стало можливим виділення в межах філософського знання вчення про цінності – аксіології. На основі аксіології й сформувався ціннісний (аксіологічний) підхід,

котрий увійшов до системи методології права, у тому числі його історичного пізнання.

Ми вважаємо, що аксіологічний підхід можна визначити як загальну стратегію дослідження, котра обумовлює розгляд права крізь призму його відповідності до певних цінностей, що можуть забезпечуватись правом і бути його основою [1, с. 63]. При цьому аксіологічний підхід, що використовується в методології права, у тому числі його історичного пізнання, тільки в найбільш широкому сенсі можна розглядати як єдиний напрям. Його змістовне наповнення безпосередньо залежить від того розуміння цінностей, що притаманне дослідникові [2, с. 337].

Основою аксіологічної концепції Баденської школи стали ідеї І. Канта. Німецький філософ відносить поняття блага до суб'єкта чистої волі, а саме – трансцендентального суб'єкта, надемпіричний статус якого забезпечує загальну значущість цінностей. Вони належать до сфери практичного розуму, а значить, не мають буття безвідносно до трансцендентального суб'єкта, тобто є лише значущими у зверненні до волі, мети, що поставлена перед нею. Отже, цінності слід вважати не принципами суцього, а належного. Саме це розділення буття та належного й розумітиметься як передумова теорії цінностей [3, с. 217]. Поняття трансцендентального у Канта “визначає не те, що виходить за межі досвіду, а те, що досвіду (a priori) передує, але має призначення лише для того, щоб зробити можливим досвідне пізнання” [4, с. 199].

На думку І. Канта, поняття блага та буття не є тотожними, перше з них належить до трансцендентального суб'єкта. На основі ідеї трансцендентності І. Кант обґрунтовує абсолютний характер цінностей, зокрема найвищої з них – людини. Ця позиція є основою для категоричного імперативу, на якому ґрунтується морально-правова філософія І. Канта.

Отже, розуміння цінності І. Кант ґрунтує на визнанні наявності трансцендентального суб'єкта, що робить можливим пізнання поза досвідом. Водночас І. Кант не створив розгорнутої аксіологічної теорії, її розробив Г. Лотце, що виділяв три різних поняття буття: по-перше, у логічному смислі, по-друге, реальне буття, що підлягає казуальним законам, по-третє, трансцендентне буття (телеологічне). Відповідно до цих трьох родів буття виділяють три світи – істини, дійсності та цінності [5, с. 455]. Таким чином не тільки відокремлюється дійсне (реальність) від належного, але й розрізняються поняття істинності та цінності. Це впливає з розуміння об'єктивності істини. При цьому цінність виводиться з суб'єктивного, такого, що залежить від волі та інтересів особи або суспільства в цілому.

Ідеї І. Канта та Г. Лотце стали основою для становлення аксіології як особливої частини філософського знання, а в подальшому – надали потужний імпульс для виходу ціннісної проблематики на передній край філософських досліджень.

Ціннісна проблематика стала центральною саме в межах Баденської філософської школи, що іноді має назву аксіологічної. Вона належить до неокантіанської течії у філософській думці XIX – початку XX століття. Надаючи загальну характеристику Баденській аксіологічній школі, українські дослідники

М. М. Підлісний та В. І. Шубін висувають справедливую думку про те, що представники цього напрямку зводять все різноманіття філософських проблем до однієї фундаментальної – вивчення і систематизація всезагальних норм і ідеалів для того, щоб розробити чітко визначену та суворо сформульовану систему цінностей, котра була б прийнятна як обов'язкова для всіх [6, с. 20]. Філософи Баденської школи висунули та обґрунтували нову світоглядно-методологічну концепцію, сутність якої полягає в можливості введення ціннісного компоненту в методологію пізнання.

Засновниками та найбільш яскравими представниками Баденської філософської школи були Вільгельм Віндельбанд і Генріх Рікерт. Перший з вищеназваних філософів був автором численних статей і промов, що були видані у збірнику “Прелюдії”; другий – упорядкував і продовжив ідеї І. Канта та В. Віндельбанда, виклавши їх в таких працях, як “Предмет пізнання”, “Науки про природу та науки про культуру”, “Два шляхи теорії пізнання”, “Про систему цінностей” та ін.

В. Віндельбанд, що був одним із засновників Баденської школи неокантіанства, за допомогою теорії цінностей намагався обґрунтувати загальну значущість як теоретичного пізнання, так і моральної дії [3, с. 211]. Для В. Віндельбанда, Г. Рікерта та інших представників Баденської школи цінності мають нормативний характер. Світ цінностей – це світ належного, а значить, всі повинні прагнути до реалізації останніх. Вся культура чи культурне життя людства можливе завдяки цінностям. Коли цінності втілюються та реалізуються в дійсності, то створюють культурні блага. Вони є ціннісними частинами дійсності, чим відрізняються від самих цінностей, що дійсності не мають. Якщо цінності мають таке значення, що без них не можна нічого зрозуміти в цій дійсності, то філософія, згідно з точкою зору представників цього напрямку, є нічим іншим, як вченням про цінності [7, с. 162].

В ідеях представників Баденської школи знайшли продовження кантівські ідеї про трансцендентальний характер цінностей. Найбільш близькою до кантівського розуміння цінностей є позиція Г. Рікерта. Він вважає, що “блага та оцінки не є сутністю цінностей, вони становлять собою з'єднання цінностей з дійсністю. Самі цінності, таким чином, не належать ні до сфери об'єктів, ані до сфери суб'єктів. Вони створюють зовсім самостійне царство, що знаходиться по той бік і суб'єкта й об'єкта... Суб'єкти разом з об'єктами належать до однієї частини світу – дійсності. Їм протистоїть інша частина – цінності” [8, с. 360]. У цій теорії цінності виведені з-під впливу суб'єкта, але й закони соціуму над ними не владні.

Визначення цінностей Г. Рікерта ґрунтується на розумінні їх безвідносності, а в цьому сенсі – трансцендентальності як до наявного буття, що ототожнюється з емпіричною реальністю, так і до суб'єкта пізнання. Г. Рікерт вважає, що існує принципова відмінність між актом ставлення до цінностей, здійсненого трансцендентальним суб'єктом, та індивідуальною суб'єктивною оцінкою, яка не може претендувати на будь-яку загальну значущість. Він зазначає: “Цінність може мати значущість навіть і за відсутності акту оцінки, що виражає те чи інше до неї ставлення” [8, с. 460].

В. Віндельбанд у своїх працях розглядає співвідношення генетичного та критичного методів у пізнанні. Генетичний метод показує, як певні аксіоми під час історії набули своєї значущості, як люди дійшли до визнання тих чи інших принципів і цінностей як всезагальних. Критичний метод, котрий він вважає єдино можливим для філософії, встановлює норми, що спрямовані на те, щоб результати нашого дослідження мали значення. Необхідність таких норм є не фактичною чи емпіричною, вона телеологічна.

Г. Рікерт вважає, що зв'язок об'єктів з цінностями складає одну з важливих сторін історичної науки; він не порушує її об'єктивність саме тому, що існує ще такий зв'язок з цінністю, котрий не збігається з практичним ставленням до об'єкта та з актом його оцінки. Навпроти, згідно з Г. Рікертом, можливо без оцінки, теоретичним шляхом відносити (*beziehen*) об'єкти до цінностей.

Г. Рікерт надає негативну відповідь на питання про те, чи суперечить сутності науки позитивна та негативна оцінка певного суб'єкта. Історична наука, якщо відмежуватись від логічної цінності її наукової мети, має справу з цінностями тільки тоді, коли об'єкт має будь-яке відношення до цінностей. Водночас історичній науці не потрібно вирішувати питання про те, яку цінність має певний об'єкт; саме тому вона може відмежуватись від оцінки. Отже, згідно з думкою Г. Рікерта, об'єктивність історії, всупереч моменту цінності, зовсім не порушується [8, с. 207].

Для Г. Рікерта є важливим визнання цінностей єдино можливим шляхом до подолання релятивізму та скептицизму в теорії пізнання. Саме в цінності вбачав він основу як теорії пізнання, так і етики. У фундаменті науки, на думку Г. Рікерта, знаходиться воля, але не індивідуального суб'єкта, а суб'єкта надіндивідуального, трансцендентального, що прагне до істини [3, с. 212]. В основі методології історичної науки полягає не емпіричне пізнання, що орієнтоване на розуміння тільки фактів, а пізнання теоретичне, що має у своєму фундаменті трансцендентальні цінності.

Підведемо підсумки. Баденська філософська школа стала першою в історії філософської думки, що висунула на перший план ціннісну проблематику та розкрила системоутворюючий характер категорії цінності для всього філософського знання. Ціннісна концепція Баденської школи розвилась у особливий напрям-аксіологію та стала ідейним імпульсом у появі інших неklasичних напрямів розвитку філософської думки, зокрема феноменології, антропології. Значний внесок зробила Баденська філософська школа в розвиток методології історичного пізнання, що перебуває, на думку філософів цього напрямку, в безпосередній залежності від трансцендентальних цінностей, котрі імпліцитно присутні в нашій свідомості. Баденська філософська школа вперше обґрунтувала те, що історичне пізнання не виключає використання ціннісних компонентів, при цьому воно не втрачає свого об'єктивного характеру. Висновки цієї філософської школи стали основою для особливого напрямку (аксіологічного підходу) в історичному пізнанні, що внаслідок процесу входження до системи методології юриспруденції в наш час плідно застосовувалось і в історичному пізнанні права.

Література

1. Фальковський А. О. До визначення аксіологічного дослідницького підходу в методології юриспруденції / А. О. Фальковський ; редкол. : гол. ред. С. В. Ківалов [та ін.] ; відп. за вип. Ю. М. Оборотов // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – О.: Юрид. літ., 2008. – Вип. 40. – С. 59-64
2. Фальковський А. О. Аксіологічний підхід у методології юриспруденції: філософсько-антропологічний вимір / А. О. Фальковський // Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : статті учасників Третього всеукраїнського “круглого столу”, м. Львів, 23-24 листопада 2007 р. – Л.: СПОЛОМ, 2008. – С. 332-339
3. Гайденко П. П. Познание и ценности / П. П. Гайденко // Субъект, познание, деятельность. – М.: Канон + ОИ “Реабилитация”, 2002. – С. 207-235.
4. Кант И. Критика практического разума / И. Кант ; под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. И. Ойзерман // Соч. : в 6 т. – М.: Мысль, 1965. – Т. 4, ч. 1. – С. 313-501.
5. Михайлов И. А. Лотце (Lotze) Рудольф Герман / И. А. Михайлов // Новая философская энциклопедия : в 4 т. – М.: Мысль, 2001. – Т. II. – С. 455-456.
6. Підлісний М. М. Цінності та буття особистості : монографія / М. М. Підлісний, В. І. Шубін. – Дніпропетровськ : ДДФА, 2005. – 128 с.
7. Зотов А. Ф. Буржуазная философия середины XIX – начала XX века : учеб. пособие для филос. фак. ун-тов / А. Ф. Зотов, Ю. К. Мельвиль. – М.: Высш. шк., 1988. – 520 с.
8. Риккерт Г. Философия жизни : пер. с нем. / Г. Риккерт. – К.: Ника-Центр, 1998. – 512 с. – (Сер.: Познание. Вип. 6).

Анотація

Фальковський А.О. Внесок Баденської філософської школи у становлення аксіологічного підходу в історичному пізнанні права. – Стаття.

Стаття присвячена розгляду ролі концепції щодо співвідношення історичного пізнання та цінностей, котра була запропонована та обґрунтована Баденською філософською школою, у розвитку методології історичного пізнання права. Автор доходить висновку про те, що концепція Баденської філософської школи стала фундаментом для становлення аксіологічного підходу в методології історичного пізнання права.

Ключові слова: цінність, методологія права, історичне пізнання, Баденська філософська школа.

Summary

Falkovsky A.O. Contribution of Baden of Philosophical School into Establishing of Axiological Approach in Historical Cognition of law. – Article.

Article is devoted to investigation of a role of the conception of a correspondence of historical cognition and values in the development of methodology of historical cognition of Law. This conception was established and Baden philosophical school. The author makes to a conclusion about fundamental character of this conception into establishing of axiological approach in methodology of historical cognition of Law.

Key words: value, methodology of Law, historical cognition, Baden philosophical school.